

UDK:821.512.133

Nigora SHARIPOVA,

Navoiy davlat universiteti doktoranti, Navoiy innovatsiyalar universiteti dotsenti, PhD

E-mail: nigora-sharipova29@gmail.com

SamDU professori, f.f.d. I.Sulaymonov taqrizi asosida

РОЛЬ МИРАДЖНАМЕ В СТРУКТУРЕ ПЕРВЫХ ДАСТАНОВ “ХАМСЫ” (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ "МАХЗАН УЛЬ-АСРОР," "ХАЙРАТ УЛЬ-АБРОР" И "ГУЛЬШАН УЛЬ-АНВОР")

Аннотация

В статье анализируется место наатов мираджнаме, следующих за басмалой, хамдом, мунаджатом и васф-наатами, в композиции первых поэм "Хамсы" на примере структуры произведений "Махзан уль-асрор" Низами Гянджеви, "Хайрат уль-аброр" Алишера Навои и "Гульшан уль-анвор" Ташлиджали Яхьябея. Рассматривается индивидуальный стиль выражения каждого автора в описании ночи Мирадж. Особое внимание уделяется вопросу художественного мастерства авторов в создании образа Мухаммада Мустафы (с.а.в.), объединяющего мираджнаме в этих поэмах, созданных в разные периоды и на разных языках.

Ключевые слова: Поэма, структура, Мухаммад (с.а.в.), первая поэма, ночь вознесения, божественная любовь, традиция, художественное мастерство, своеобразие.

“XAMSA” ILK DOSTONLARI STRUKTURASIDA ME’ROJNOMALARNING O’RNI (“MAXZAN UL-ASROR”, “HAYRAT UL-ABROR” VA “GULSHAN UL-ANVOR” ASARLARI MISOLIDA)

Annotatsiya

Maqolada Nizomiy Ganjaviyning “Maxzan ul-asror”, Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror”, Toshlijali Yahyobeyning “Gulshan ul-anvor” dostonlari strukturasida basmala, hamd, munajat va vasf-na’lardan keyin keluvchi me’rojnoma na’tlarning “Xamsa” birinchi dostonlari kompozitsiyasida tutgan o’rni, Me’roj tuni tasvirida har muallifning individual ifoda uslubi tahlilga tortilgan. Turli davr va turli tillarda yaratilgan mazkur dostonlardagi me’rojnomalarni birlashtirib turuvchi Muhammad mustafo (s.a.v.) siymosini yaratishda muallif badiiy mahorati masalasiga e’tibor qaratilgan.

Kalit so’zlar: Doston, struktura, Muhammad (s.a.v.), birinchi doston, Me’roj tuni, ilohiy ishq, an’ana, badiiy mahorat, o’ziga xoslik.

THE ROLE OF MIRAJNAMA IN THE STRUCTURE OF THE FIRST POEMS OF “KHAMSA” (USING THE EXAMPLES OF “MAKHZAN UL-ASRAR”, “HAYRAT UL-ABROR”, AND “GULSHAN UL-ANVAR”)

Annotation

The article analyzes the place of mirajnama naats, following basmala, hamd, munajat, and vasf-naats, in the composition of the first poems of “Khamasa” using the examples of “Makhzan ul-asrar” by Nizami Ganjavi, “Hayrat ul-abror” by Alisher Navoi, and “Gulshan ul-anvar” by Tashlijali Yahyabey. Each author's individual style of expression in describing the Night of Miraj is examined. Special attention is paid to the authors' artistic mastery in creating the image of Muhammad Mustafa (peace be upon him), which unites the mirajnama in these poems, created in different periods and in different languages.

Key words: Poem, structure, Muhammad (peace be upon him), first poem, night of ascension, divine love, tradition, artistic mastery, originality.

Kirish. Mumtoz adabiy asarlarda na’tlarning kiritilishi an’ana talabi bo’lish bilan birga payg’ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ga yuksak muhabbat ifodasi ham sanalgan. «Xamsa» ilk dostonlarida basmala, hamd va munajotlardan keyin vasf va me’rojnoma na’tlar kelishi islomiy iymon-e’tiqodning insoniyat hayotida buyuk burilish yasaganligi, johiliyatga, butparastlikka qarshi tinimsiz, mashaqqatli kurashlarga yetakchilik qilgan payg’ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ni e’zozlash bilan ham aloqadordir.

Adabiyotlar tahlili. Adabiyotshunos M.Muhiddinov doktorlik dissertatsiyasining «Hazrati payg’ambar tasviri» nomli bobida «Hayrat ul-abror»dagi na’tlarni «Matla’ ul-anvor»dagi na’tlar bilan qiyoslab tahlil etadi. Olimning fikricha, Amir Xusrav «Matla’ ul-anvor»dagi na’tlarda payg’ambar haqidagi umumiy yo’sinda fikr yuritisa, Navoiy

payg’ambar siymosini tarixiy voqealar ichida gavdalanitiradi, tadrijiy tus beradi[5;21]. Adabiyotshunos U.Qobilovning «O’zbek adabiyotida nubuvvat motivi va obrazlari talqini» (XIV-XV asrlar) mavzusidagi tadqiqotida o’zbek mumtoz adabiyotida nubuvvat motivi va obrazlari orqali ifodalangan ma’rifiy g’oya va mazmun, janriy va shakliy rang-baranglik ilmiy asoslangan[10]. Tadqiqotch O.Davlatov tadqiqotidagi «Navoiy she’riyatida Muhammad payg’ambar (s.a.v.) siymosi» nomli uchinchi bobda payg’ambarimiz Muhammad mustafo (s.a.v.)ning Qur’onda zikr etilgan va o’zgarishsiz kelgan ism va sifatleri, Navoiyning Muhammad payg’ambar (s.a.v.) siymosini tasvirlashda hadislardan foydalanish mahorati, shuningdek, Rasuli Akramning eng ulug’ mo’jizalaridan biri – Me’roj hodisasi badiiy talqin etilgan[3].

Asosiy qism. Mazkur ilk dostonlarda na’tlar quyidagi tartibda joylashtirilgan:

1-rasm

Bob nomi	“Maxzan ul-asror”	“Hayrat ul-abror”	“Gulshan ul-anvor”
Vasf na’t	5 ta	4 ta	2 ta

Me'rojnoma na't	1 ta	1 ta	1 ta
-----------------	------	------	------

Na'tlar masalasida "Maxzan ul-asror"da Nizomiy prinsipi boshqalardan farq qiladi. Munojotlardan so'ng "Rasuli Akram na'ti" nomli bir vash-na't bob kelib, undan so'ng bir bobda Me'roj tuni ta'rifi keladi. Keyin birinchisi "Avvalgi na't" nomi ostidagi ketma-ket yana to'rt vash-na't bobga o'rin ajratiladi. "Maxzan ul-asror"dagi na'tlar ketma-ketligi an'anaviy qurilishdan farqlangan holda ma'lum maqsadga yo'naltirilgan maxsus strukturaviy yondashuvga ega bo'lib, shoirning aniq badiiy-kompozitsion strategiyasi zahirida shakllangan. "Rasuli akram (s.a.v.) zikrida" deb nomlangan birinchi na't mohiyatan ham vash, ham me'roj xarakteridadir. Bobning asosiy qismi payg'ambarimiz (s.a.v.) madhiga bag'ishlanib, so'nggi besh baytda Me'roj tuni va u bilan bog'liq tafsilotlar yodga olinadi. Bu bobni keyingi Me'rojnoma va vash boblar uchun muqaddima sanash mumkin. Chunki unda Rasululloh (s.a.v.)ning umumiy sifatleri, insoniyat uchun nur manbayi ekanliklari muqaddimaviy xarakterda taqdim etilgan. Bu bob o'quvchida Rasululloh (s.a.v.)ning buyukligi haqidagi dastlabki tasavvurni shakllantiradi.

Keyingi bob – Me'rojnoma muborak zotning maqom va martabalarini alohida e'tirof etish, ma'rifiy komillikning oliy bosqichiga erishgan Rasuli akramning bu ilohiy darajaga muvassar bo'lganini urg'ulash maqsad qilindi. Ko'rinadiki, Nizomiy ketma-ketlikdagi na't boblarining birinchisida Muhammad (s.a.v.)ning zamindagi risolatini tasvirlasa, ikkinchisida osmondagi oliy maqomini ochib beradi. Avval fazilat, keyin Me'roj, keyin yana to'rt bob doirasida fazilatlar bayon etiladi. Struktura puxta o'ylangan. Bir vash + bir Me'rojnoma yuksak maqomdan so'ng ul tabarruk zotning fazilatlarini batafsilroq yoritish uchun, tabiiyki, shoirida imkoniyat kengroq bo'lgan. Bundan tashqari, me'rojnomaning markazda berish unga na'tlarning kulminatsion cho'qqisi sifatida qarash va undan keyingi vash-na'tlar uchun ma'naviy asos bo'lishi ko'zlangan. Bunda me'rojnomalarning qasidaviy xarakterdan ko'ra aniq rivoyaviy-poetik sujetga ega bo'lishi ham muhim asos bo'lgan. Shu sababdan shoir uni markazga qo'yishni lozim topgan.

Nizomiydan keyin u tanlagan na'tlar strukturasi Navoiydan tashqari salafar Xusrav Dehlaviy va Yahyobey Toshlijali dostonlarida ham takrorlanmaydi. Ularda na'tlar soni bir xil: uchtdan. Mazmun-mundariyasi ham ayni: ikkita vash va bir me'rojnoma na't. Navoiyda Nizomiydan ham, Dehlaviydan ham o'zlashtirish bor. Nizomiyga mushtaraklik na'tlar sonida (to'rt vash-na't va bir me'rojnoma na't) ko'rinsa, Dehlaviyga izdoshlik na'tlar tartibida (avval vash na'tlar, so'ng me'rojnoma keladi) aks etadi. Demak, Navoiydagi novatorlik Nizomiydagi strukturani o'zgartirib, Dehlaviydagi mazmun-mundariyani boyitish bilan kechadi.

Navoiyda ham Nizomiydagi singari na'tlarning joylashuvi va kompozitsiyasi muallifning ma'lum badiiy niyati, badiiy-estetik qarashlari bilan bog'liq. Navoiydagi me'rojnoma bo'lgan dastlabki to'rt na'tda Payg'ambar (s.a.v.) hayoti va faoliyati xronologik ketma-ketlikda tadrijiy aks ettiriladi. Vash na'tlar tayyorgilik bosqichi bo'lib, ulardan so'ng keluvchi me'rojnoma esa nubuvvat kamolotining cho'qqisi. Ya'ni, Nizomiydan farqli ravishda insoniy fazilat → ilohiy maqom strukturasi muvofiq ish ko'rilgan. Navoiy na'tlarida voqelik quyidan yuqoriga harakatlanishiga ko'ra tasavvuf bosqichlariga muvofiq keladi: shariat → tariqat → ma'rifat → haqiqat. Tizimli va tartibli ketma-ketlik. Haqiqatga olib boruvchi uzun yo'l tasviri yoki haqiqatni birdan ko'rsatib keyin uni tasvirlash. Ikki xamsanavisda ikki holat tasvirlangan. Nizomiyda ikkinchisi va shu struktura o'zgachaligi mohiyatga ham ta'sir qilgan. Me'rojnoma so'ng vash na'tlar kelishi ilohiy maqomdan so'ng uni insoniy fazilat tasvifi orqali ochish kuzatiladi.

"Maxzan ul-asror"dagi ilk na't bobda Rasuli akram (s.a.v.) zikrida kitobat san'ati orqali arab harflari vositasida betakror tasvir yaratiladi. Me'roj tuni ta'rifidagi bobgan keyingi to'rt bob biri ikkinchisi bilan uzviy aloqador bo'lib, mohiyat birinchi na't bobga ulanadi va ularning barchasini Hazrati payg'ambar (s.a.v.)ning nurli siymolari birlashtirib turadi. Shu bobdagi talqin bilan "Hayrat ul-abror"dagi "Avvalgi na't"da o'xshashliklar uchraydi. Nizomiyda payg'ambarimiz (s.a.v.)ning Ahmad ismlaridagi harflar sharhlanadi: "Тахтаи аввал, ки «алиф» нақш баст, Бар дари маҳҷубаи Аҳмад нишаст. Ҳалқаи «хе»-ро к-«алиф» иқлим дод, Таваққи «дол»-у камар аз «мим» дод" [6;24]. Bu o'rindagi "ho" harfining doirasimon shakliga ishora qilinib, ilohiyiligi urg'u berilsa, "alif" tavid va Allohning yakalligi ramzi sifatida harorat beruvchi, "dol" ham taviddan olinib, u bilan vobastalik hosil qiladi. "mim" Muhammadning ibtidosidir. (tojikcha bayt)

Allohning Rasuli akram (s.a.v.)ga "mim"u "dol"ning berishi ul tabarruk zotga nubuvvat (mim – Muhammad, payg'ambarlik ma'nosida) va davlatning (dol-davlat, mulk) ato etilishiga qiyoslanib, shu orqali komillikka musharraf bo'lgani urg'ulanadi. Yana bir o'rinda "Ahmad"dagi "alif"da Odam Atoga, "Muhammad"dagi "mim"da Masih alayhissalomga mushtaraklik mavjudligi ta'kidlanib, "ا" singari vafoda sobit-u, nabiyalar ichra avval-u oxir ekanliklari aytiladi. "Hayrat ul-abror"da ham Ahmad" so'zi sharhiga bag'ishlangan baytlarda zimdan Nizomiyga mushtaraklik sezilsa-da, Navoiyda talqin ancha chuqur shakllantirilgan. Odam va Ahmad ismlari yozilishidagi o'xshashlikka e'tibor qaratiladi. Ammo bu bog'liqlik Nizomiydagi singari shunchaki harflar o'rtasidagi aloqadorlik bo'lmay, Odam Ato va Muhammad (s.a.v.) o'rtasidagi "ato-o'g'illik" munosabatini ham qamrab oladi:

"O'zga dalil istasa tab'i saqim,

Basdurur Odamda "alif", "dol"u "mim".

Borchasi Ahmadda topib izzu shon,

O'g'lida uch harf atodin nishon" [1].

"Gulshan ul-anvor"dagi ikki vash na'tning birinchisida payg'ambarimiz (s.a.v.) barcha payg'ambarlarning so'nggisi; ilm va donishmandlik manbayi; mehr, shafqat, saxovat va adolatda yuksak namuna; insonlarning gunoh va xatolaridan xabardor va afv etishga tayyor zot, nafaqat insoniyat, balki malakut va koinotda ham rahbar sifatida ulug'lanadi: "Server-i ashāb-i melek-ma'delet, Rehber-i ahhāb-i felek-menzilet" [9].

Toshlijali ilk na'tida Nizomiydan ko'ra ko'proq Navoiyga izdoshlik ko'rinadi. Xususan, Nuri Muhammadiya talqinida ham buni ko'rish mumkin.

Navoiyda:

"Ey qilibon lam'ayi nurung zuhur, Andaki ne soya bor erdi, ne nur" [1].

Toshlijalida:

"Nūr-i nūbūvvet gezūp enhārvār, Eyledi zātī deñizinde qarār" [9].

Toshlijali dostonidagi ikkinchi na'tda payg'ambarimiz Muhammad mustafo (s.a.v.)ning ko'rsatgan mo'jiza va jasoratlariga urg'u beriladi. Xususan, o'ynang ikkiga bo'linishi, butlarning yo'q qilinishi, g'ayridinlarning mag'lubiyati, inoyatlari sababidan insonlarning jaholatdan najot topishi singari masalalar talqinini uchratish mumkin. Mo'minlarga qiyomat kuni shafaotchi bo'lishlari ham poetik mukammal tasvir hosil qilgan.

E'tibor qaratilsa, "Hayrat ul-abror"da to'rt vash na't xarakteridagi bobda qalamga olingan masalalar "Gulshan ul-anvor"dagi ikki shu tipdagi bobda qamrab olingan. Voqealar tadrijiy aks ettirilib, aniq tarixiy fakt va dalillarga asoslanadi. Xususan, «Nuri Muhammadiya»ning yaralishi, Rasuli Akramda nubuvvat nishonalarining yuz berishi, islom dinining

paydo bo'lishi, butparastlarga qarshi kurash, payg'ambarlik mo'jizalari, islomning qudrati, Qur'oni karim va hadisi sharifning shuhrati, xalifalar ibratlari xususida jihatlar shular jumlasidandir. Nizomiydagi bunday na'tlarda esa aniq tarixiy voqealardan ko'ra ulug'lash, madh etish, qasida elementlari muallifning badiiy-estetik qarashlari, falsafiy mushohadalari bilan uyg'unlikda aks ettiriladi.

Me'rojnomaga na'tlar uch ijodkor ilk dostonida ham teng kiritilgan: bittadan. Hajmi Nizomiyda 68 bayt, Navoiyda 53 bayt, Toshijlalida esa 74 baytdan iborat. Me'roj tuni ta'riflangan na'tlarda ham ba'zi mushtarakliklar, shu bilan birga o'ziga xosliklar ko'rinadi. Nizomiyda mazkur bob safar avvalida Allohdan mujda kelishi aytilib, keyingi baytlarda muqaddas safar tasviri misralarda birin-ketin go'zal ifoda topadi. Navoiyda esa biroz boshqacha. Shoirda bobning birinchi qismida Me'roj kechasining poetik mukammal tasviri yaratiladi. "Obi hayot bulog'idek yashiringan Quyosh", "Xizr ko'k uzra qatralarini sochgan buloq", "anbar misol yumaloq shakldagi xushbo'y idishga aylangan Yer", "Yer idishi ostida o't yoqayotgan Quyosh", "bu idishni etagi bilan yopib turgan Oy", "do'stlik xonasining shamini yanada ravshanroq qilgan do'stlik sarvi" singari betakror obrazlar vositasida go'zal peyzaj yaratiladi. Toshijlali Me'rojnomasida Nizomiyga mushtaraklik mavjud bo'lib, bob ibtidosida Alloh taolo bu safar orqali payg'ambarimiz (s.a.v.)ning darajalarini eng yuksak martabalardan ham balandroq – oliy osmonlarga yo'l ko'rsatuvchi qilgani ta'kidlanib, keyingi baytlar safar voqealariga ulanib ketadi. Nizomiyda bob boshidan oq "Нимшабон к-он малики Нимрӯз, Кард равон машғали гетифурӯз" [6] deya tun yarmida Allohdan mujda kelishi aytilsa, Toshijlalida ham shu tasvirni aynan uchramiz (bob o'rtarog'ida): "Bir gice dun yarisi idi meger, Yār diyārından irişdi haber" [9].

Nizomiy me'rojnomasidagi tasvir ketma-ketligi voqealar rivojlanishiga emas, balki ruhiy-irfoniy yuksalish bosqichlarini ham ifoda etadi. Bu tartib ziyorat – safar – visol poetik qurilishiga asoslangan bo'lib, zohiran zamon tadrijini ifoda etsa-da, mohiyatan irfoniy bosqichlarni anglatadi.

"Nimshabon" – (yarim tun) me'roj boshlanishidagi zamon va makonni tasviri ham jisman, ham ruhan sokinlikni bayon etadi. Osmon jismlaridan: Zuhra, oy, to'qqiz falak, yetti chiziq mukammal makonni yaratishning asosiy vositalari sanalsa, burjlardan: Saraton, Sunbula, Asad, Javzo – Haqqa yetishish yo'lidagi ruhiy kamolot bosqichlarini ifoda etadi. "Сидра шуда судраи пероханаш, Арш гиребон зада дар доманаш" [6] baytidagi Sidrat ul-Muntaho – Rasululloh (s.a.v.)ning Me'roj kechasida ko'tarilgan eng yuqori nuqta bo'lib, Qur'oni karimda Alloh huzuriga eng yaqin joy, tasavvufda dunyoviylik va ilohiylik o'rtasidagi oxirgi chegara ma'nolarini ifodalaydi. Arsh esa bu ruhiy va ma'naviy safarning eng oliy nuqtalaridan bo'lib, Arshni ko'rish Alloh nuriga yaqinlashishni anglatadi. Baytdagi tasvir jo'g'rofiy muhit ifodasi bo'lmay, balki Alloh Taologa yaqinlashish natijasida kechadigan ilohiy-ma'rifiy yuksalishdir. "Парда дарандохта дисти висол, Аз дари таъзими сарон чалол" [6] misralarida "parda" – Alloh va banda o'rtasidagi ma'naviy va moddiy to'siqlarni anglatadi, "dasti visol", "saroyi jalol" Baytdagi mohiyat esa, moddiyatdan chekinib, ilohiy haqiqat bilan yuzma-yuzlik. Bu tasavvufdagi fano holatiga yaqin holat bo'lsa, keyingi baytda fano holatining aniq tasviri ham beriladi: "Дидани он парда маконе набуд, Рафтани он роҳ замоне набуд" [6]. Parda, lekin unda makon yo'q; yo'l, lekin unda zamon mavjud emas. Zamon va makonning nomavjudligi – Me'rojning eng yuqori nuqtasi, irfondagi fano holati. "Fena – fani olmak, yok olmak manasina gelir. Bu durumda kul, bütün nefsi arzularını terkeder ve kendini Allah'ın iradesine teslim eder" [8].

Bundan tashqari, Nizomiy, Navoiy, Toshijlali "Me'rojnomalaridagi ba'zi o'ziga xosliklarga e'tibor qaratsak:

Payg'ambarlar obrazi:

Nizomiyda – payg'ambarimiz (s.a.v.)dan boshqa payg'ambar siymosi tilga olinmaydi;

Navoiyda – Yusuf (a.s.) va Yunus (a.s.) nomlari baytda ramziy mohiyat kasb etib, hazrat Navoiy ularning sabr-toqat hamda tavba bilan bog'liq fazilatlarini Me'roj manzarasiga estetik jihatdan qo'shgan.

Toshijlalida – payg'ambarimiz (s.a.v.) Sidrat ul-Muntahogacha bo'lgan yetti osmonda birinchi bo'lib, Ibrohim (a.s.)ga duch keldi. Aniqrug'i, Allohning do'sti – Ibrohim u zotni samimiy kutib oladi. Shundan so'ng yana to'rt payg'ambar: Muso, Iso, Dovud va Sulaymon bilan ko'rishiladi.

Allohning muborak Hu ismi:

"Gulshan ul-anvor"da Me'rojnomaga na't shunday bayt bilan boshlanadi:

İstedi açılmağa esrâr-ı Hû,

Ya'ni hüveydâ ola didâr-ı Hû. [9]

Bob Me'roj tunida payg'ambarimiz (s.a.v.)ning Allohni ko'rish va ilohiy sirlarini bilishni istab, muborak safarga otlangani ta'kidlangan bayt bilan boshlanadi. Baytdagi Hu – Allohning ismlaridan biridir. Toshijlali dostonining ikki vaf na'tida bir martadan jami ikki o'rinda tilga olingan bu so'z me'rojnomasining o'n to'rt o'rinida ko'zga tashlanadiki, bu bevosita muqaddas ismning mohiyati bilan aloqadordir.

"Hu" – tasavvufda Allohning zoti (o'zligi)ni ifodalovchi ism sifatida kelib, dastlabki tasavvuf manbalarida, birlashish (jam') holatini boshdan kechirayotgan solikning tavid tushunchasini ifodalagan. Bu ibora, solikning o'zini Allohdan ajratmasdan, faqat Alloh bilan birligini anglatib keladi"[7]. Tavhidda solik uchun bundan boshqa barcha narsalar yo'qlikka teng moddiyatdir. Shuning uchun, asosan, me'rojnomalarda uchraydigan bu muborak ism faqat Allohning yodi bilan bo'lishni, muntazam Allohni zikr qilishni anglatadi:

"Қıldи қібāб-ı felegi toptolu,

Hālet-i Hū shōhbet-i Hū zikr-i Hū" [9].

Ganjaviyning "Maxzan ul-asror" va Navoiyning

"Hayrat ul-abror" me'rojnomalari bu ism uchramaydi.

Yo'lning yakkaligi

Nizomiy me'rojnomasida payg'ambarimiz (s.a.v.) bilan birga Me'rojga ko'tarilayotgan hamroh farishtalar so'nggi pallada "бол шикастанду пар андохтанд". Yo'lni davom ettirmaydi — "qanoti sinadi". Chunki keyingi manzilga yetish hamma uchun emas.

Navoiyda esa bu pallaga kelib, "hamrahu rahravga xayrbod etilib", Rasuli akramning yakka o'zlari manzilda davom etadilar.

Toshijlali me'rojnomasida Rasuli akramning hamrohlari haqida chuqur tafsilotlar mavjud emas, chunki muallif, asosan, Rasul va Alloh o'rtasidagi munosabatga e'tibor qaratadi.

Burj, yulduz va sayyoralar

Nizomiyda sayyoralar: Zuhra, Oy; burjlardan: Saraton, Sunbula, Asad; yulduzlar turkumi: Surayyo uchraydi.

Navoiyda sayyoralar: Yer, Oy, Atorud (Merkuriy), Zuhra (Venera), Zuhul (Saturn), Mushtariy (Yupiter), Bahrom/Mirrix (Mars); burjlardan: Hamal, Sarv, Javzo, Saraton, Asad, Sunbula, Aqrab, Qavs, Jady, Dalv, Hut kabilar tilga olingan.

Toshijlalida Quyosh, barcha yulduzlar. Sayyora, burj va yulduzlar nomi maxsus tilga olinmaydi.

Ko'rinib turibdiki, Me'roj tunida burj va sayyoralarning barchasiga ramziy ma'no yuklab, ular vositasida mukammal galaktika tasvirini Navoiy yaratgan.

Zero, navoiyshunos S.Azizov talqinicha, "Alisher Navoiyning astronomik dunyoqarashi aynan Samarqandda takomillashgan va u ana shu bilimlar bilan ma'lum darajada o'z astronomik muhitiga ega bo'lgan Hirotda qaytgan"[2].

Xulosa. İlk dostotlardagi na'tlarda payg'ambarimiz Muhammad mustafo (s.a.v.)ning bola davrlaridan tortib, to Me'roj kechasida buyuk maqsadning hosil bo'lishigacha bo'lgan buyuk davrni haqqoniy yoritib beruvchi muhim tarixiy-badiiy manbalardir.

ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. To'la asarlar to'plami. Oltinchi jild. Hayrat ul-abror.– T.: G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013.
2. Азизов С. Алишер Навоий асарларида фалакиёт сирлари. – Т.: O'zbekiston, 2018. –Б.13.
3. Давлатов О. Алишер Навоий шеъриятида Қуръон оятлари ва ҳадисларининг бадий талқини. Филол.фан.буйича фал.док.дисс. ... автореферати. – Самарқанд, 2017.
4. İsmail Taşpınar. Refref. İslam ansiklopedisi, 34.cilt. İstanbul, 2011. – S. 534.
5. Мухиддинов М. Алишер Навоий ва унинг салафлари ижодида инсон концепцияси ("Хамса"ларнинг биринчи дostonлари асосида). Филол.фан.док.дисс. ... автореф. – Т.,1995. – Б.21.
6. Низомии Ганҷавӣ Ҳамса: Махзану-л-асроф, - Душанбе: «Адиб», 2012. – С.38.
7. Osman Türer. HÜ (هو). İslam ansiklopedisi, 18.cilt. İstanbul, 2011. – S. 260.
8. Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü. Hazırlayan Prof.Dr.Ethem Cebecioğlu, 2005. – S. 218.
9. Taşlıcalı Y. Gülşen-i envar'ın karşılaştırmalı metni (Karşılaştırmalı metin hazırlanırken mesnevînin şu nüshaları kullanılmıştır: 1- Millet Kütüphanesi (Ali Emiri Efendi Manzum Eserler) 993; 2- Milli Kütüphane 60 Hk 1/1 (1b-81a); 3- Râşid Efendi Kütüphanesi 1124). – S. 627.
10. Қобилов У. Ўзбек адабиётида нубувват мотиви ва образлари талқини (XIV-XV асрлар). Филол.фан.док.дисс. ... автореф. – Самарқанд, 2019.
11. Ömer Zülfe. Refref. İslam ansiklopedisi, 34.cilt. İstanbul, 2011. – S. 535.